

מדור ימי קדם

הרב חיים ישראל טעסלער
לונדון יצ"ו

ערך בשמים

על הספר בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא

היריעה השנית

הסכמת הנודע ביהודה

בשפת היריעה

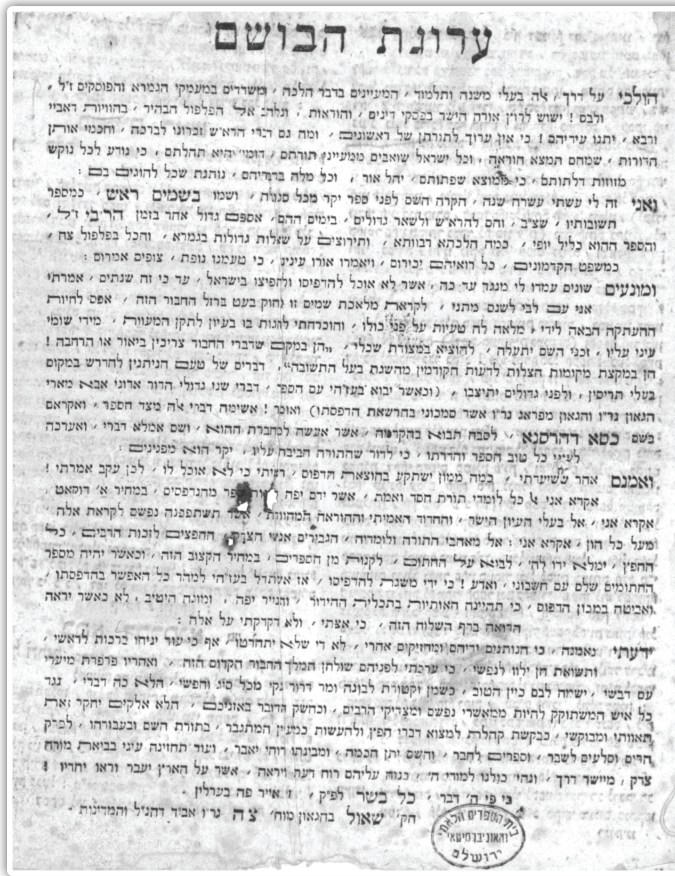
אמר הכותב: בדברי 'היריעה האחת' - אלה תולדות שאול' שראה אור בגליון ל"ד (ניסן תשע"ח) הארכנו טובא בכלליות בתולדותיו של הספר שו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא, ומחברו ר' שאול בערלין. ביריעה הנוכחית נתמקד בפרטיות בענין 'הסכמתו' של רבינו בעל נודע ביהודה זיע"א הנדפס בפתח הספר בשמים ראש, תוך כדי חשיפת שני מכתבים מר' שאול בערלין לרבינו הנודע ביהודה ובניו, שמתוכם נראה להדיא שהנודע ביהודה מעולם לא כתב 'הסכמה' כלשהו לספר בשמים ראש, והמכתב הנדפס בשמו בפתח הספר הינו בס"ה מכתב עם מענה שלילי לבקשתו של ר' שאול עבור הסכמתו של הנודע ביהודה.

שני מכתבים אלו הרואים אור לראשונה במסגרת הנוכחית נמצאו באוצרו של כ"ק אדמו"ר מקארלין סטאלין שליט"א, ואפריון נמטי ליה למנהל האוצר הרב יונה אקער שליט"א שהרשה לנו להדפיס המכתבים, ועל רוב טרחתו להמציא עבורנו צילומים איכותיים, יתברך ממעון הברכות בכל מילי דמיטב.

הקונטרס 'ערוגת הבושם'

ויהי ביום השביעי לחודש השני הוא חודש זיו בשנת תקנ"ב לפ"ק, טרם שככה חמת הספר 'מצפה יקתאל', ור' שאול הדפיס בעיר בערלין יצ"ו קונטרס בשם 'ערוגת הבושם' שמטרתו היה לשמש 'מהדורת דוגמא' להבטיח את מכירתו של הספר בשמים ראש ע"י חותמים כנהוג בימים ההם, ובו ב' תשובות מתוך שו"ת בשמים ראש (סי' ג וסי' לב) עם פירושו 'כסא דהרסנא'. בהקדמתו לקונטרס כתב ר' שאול:

'ואני זה לי עשתי עשרה שנה' הקרה השם לפני ספר יקר מכל סגולה, ושם בשמים

ראש, כמספר
תשובותיו שצ"ב,
והם להרא"ש
ולשאר גדולים
בימים ההם,
אספם גדול אחד
בזמן הרב"י ז"ל,
והספר ההוא כליל
יופי כמה הלכתא
רבוותא, ותירוצים
על שאלות
גדולות בגמרא,
והכל בפלפול
צח כמשפט
הקדמונים, כל
רואיהם יכירום
ויאמרו אורו עינינו
כי טעמנו נופת
צופים אמרום.

בהמשך דבריו
מבקש משוחרי תורה
שיואלו לחתום על
רכישת הספר שו"ת

בשמים ראש במחיר הנקבע, למען יוכל למהר להדפיסו ככל האפשר, וז"ל:

ואמנם אחר ששיערתי כמה ממון ישתקע בהוצאת הדפוס, ראיתי כי לא אוכל לו, לכן עקב אמרתי! אקרא אני אל כל לומדי תורת חסד ואמת, אשר ידם יפה לראות הספר מהנדפסים במחיר א' דוקאט, אקרא אני אל בעלי העיון הישר, והחדוד האמיתי וההוראה המחוררת, אשר תשתפכנה נפשם לקראת אלה מעל כל הון, אקרא אני אל מאהבי התורה ולומדיה, הגבירים אנשי הצדק החפצים לזכות הרבים, כל החפץ ימלא ידו לה', לבוא על החתום, לקנות מן הספרים במחיר הקצוב הזה, וכאשר יהיה מספר החתומים שלם עם חשבוני, ואדע! כי ידי משגת להדפיסו, אז אשתדל בעז"הי למהר כל האפשר בהדפסתו, ואביטה במכון הדפוס כי תהיינה האותיות בתכלית ההידור, והגייר יפה, ומוגה היטיב, לא כאשר יראה הרואה בדף השלוח הזה, כי אצתי ולא דקדקתי בכל אלה.

בסוף הקונטרס (אחר הסימנים הנ"ל משו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא) כתב:

'ועתה קולי אל בני לבב חפיצי תורה די בכל אתר ואתר אשר נגע השם בלבם לחתום! אם יש את נפשם לשלוח לידי ממש, או אל איש קרובו ומיודעו בעיר הזאת והוא יגיענו אלי, ואם אין לאיש מודע פה, או במקומות הרחוקים שראוי לחוש על הוצאת מ"פ, ישלחו החתימה ליד גיסי הרב מהר"ר מאיר הויזן יצ"ו באלטונא², או לידי חתן אחותי הרבני הנגיד הקצי" כמהר"ר משה מיך יצ"ו בברעסלא, או לידי גיסי הגאב"ד מקליווא³, ומבלעדי קרואי שם אשר נודעתים פה, הנה כל אשר נדבו לבו להמציא לי חתומים, נוסף על החן אשר אני נושא לו הנני נוקב שכרו בזה, בעד כל עשרה חתומים יקח ספר אחד, ועשרה תחת המאה'.

ובסופו קמסיים:

'הנה הקרבתי לפני יודעי דת ודין, שנים גרגרים מספר בשמים ראש, ואם הם שופטים ישרים אשר מדרך האמת לא נסוגו, היודעים לשער ומערך המועט ערך המרובה ישיגו, הנה במעט הדבש הזה ישמחו ויתענגו, אף ישתוקקו ותרבה תאוותם לראות הספר על פני כולו, ולקראת הדפסתו נפשם יערוגו, כי על כן כניתי שם הנייר הנדפס הזה ערוגות הבושם'.

כפי הנראה לא השיג הקונטרס ערוגות הבושם את היעד המבוקש, מאחר שבירש הספר בשמים ראש שנדפס כאחד עשר חדשים אח"כ מופיע רק שמות בודדים של אלו שחתמו על כמה ספרים, ובראשם אברהם משקלאב¹ שחתם על חמישים ספרים שהגיע לר' שאול רק בסוף ההדפסה וסמוך לגמרו של הספר², ואחריו הג"מ רבי אלכסנדר סענדר מרגליות אב"ד סאטנאב³ ידידו מנוער של ר' שאול שחתם על ששה ספרים, לו ולבני משפחתו ולביהמ"ד דק"ק סאטנאב יצ"ו, ובס"ה נ"ו ספרים⁴.

ב. ר' מאיר הויזן בנו של ר' ישראל הויזן מנהיג ופרנס בק"ק אה"ו יצ"ו נשא לאשה את צפורה בתו של הרצ"ה, ר' מאיר מילא את מקום אביו כפנ"מ באה"ו והיה מגדולי חכמי הקלויז של ר' יחיאל וואלך דשם, בעת המחלוקת עם היעב"ץ והר"ר יונתן אייבשיץ עמדו ר' מאיר אביו לצדו של היעב"ץ שהיה דודו של חמיו הרצ"ה (אמו של הרצ"ה הרבנית מרים היתה בתו של החכם צבי ואחותו של היעב"ץ).

ג. הכוונה לגיסו וש"א הג"מ רבי יעקב משה בן דודו אחי אביו הג"מ רבי שאול מאמשטרדאם שנשא לאשה את שרה בתו של הרצ"ה, שבשנת תקמ"ח נתקבל כאב"ד בקליווא, ובשנת תקנ"ג (כשלש שנים אחר פטירת אביו בעל הבנין אריאל ביום ז' תמוז תק"ן) נתקבל לכהן פאר תחת אביו באמשטרדאם רבתי יצ"ו.

ד. המדובר במשכיל הידוע אברהם פרץ שר"י שסמוך לאחר מכן המיר את דתו רח"ל.

ה. וראה שם מש"כ ר' שאול ע"ז: 'לו ידעתי זאת מאז לא היתה עיני צרה כ"כ בהגהות, אבל מאת ה' היתה זאת שאנהוג מנהג דרך ארץ בכוס זה להפסיק באמצע שתי"תו כי גם רבים מהחתומים הנקובים למעלה בשם, הגיעוני אחרי אשר לא יכולתי לשנותו' (א"ה: דבריו אינם מבונים מש"כ בענין 'החתומים הנקובים למעלה בשם' כי לא מצינו שמות של חתומים נוספים בספר כי אם הששה שמות שהוזכר אחר קטע זו).

ו. בשו"ת ראם בכת"י שבביה"ס הל' ב-ם מצויות ב' אגרות מאתו לר' שאול עם דברי פלפול על התשובות שבקונטרס ערוגות הבושם.

ז. וללא ספק שהעסק ביש של ספרו 'מצפה יקתאל' והסערה שנגרם בעקבותיו עמד בעוכריו של ר' שאול

אני ערם אכלה את הדפסתה וסמך לנערך אל ספר / וספר יד שלוחה אלי ידו של אדם חשוב ונכבד נזן אל קדושים מצוב ישישים הלי צורח מרבנן דנכט / יחי ה' עשו ויעל מעלה מעלה לחורס וגדולה הוא ייכו ש"ב האנך הדגני המופל' הנניד המושלם איש תפוזות ונערך / חכים יחקרי ורב כבוד מהו' **אברהם** נר"ו משקלאג חתן הרב כבודל שוע ונניד המפורסם מהו' **יושיע** נר"ו / נאלו לנו לקחת חשישים ספרים בעקח הקלוג' / לו ידעתי זאת מאלו לא הייתי עני צרכ' / כ"כ נהנתי / אכל אכלת ה' היית אלהוב מנכד דרך ארץ נכוס זה להפסיק בלמעט שתי"מו כי בס רביש מן הזמנים הנקונים לפעלה נשם / הניעוני אחרי אשר לא יכולתי לנטונו :

ואחרון חניב עלי שכל הון / איש דריק ונלמן אהבתי מימי הנעורים מהו' הנלון המופלג כבוד מהו' **אלכסנדר** **סענדר** נר"ו אב"ד דק"ק **סאטנאב** יע"ש / דודי שלח ידו לחתום על ששה ספרים לו ולגנו הרב המלפ"ג מהו' **שמואל** נר"ו / ולחיונן כנלון הנ"ל הרבני המופלג הנניד מהו' **נפתלי הירש** נר"ו ולחיו הרב המלפ"ג מהו' **מאניש** אב"ד דק"ק דענדון / ולכן לחיו הרב כבודל המפורסם חכם וסופר מהו' **אפרים זלמן** נר"ו ועוד אחד לרית המדש דק"ק **סאטנאב** ינ"ו :

הדפסת הספר שו"ת בשמים ראש

למרות שלא נחל ר' שאול הצלחה מיוחדת בהשגת חתומים ע"י הקונטרס 'ערוגת הבושם', אם כל זאת לא אמר נואש, וכששה חדשים אחר שהדפיס הקונטרס הנ"ל, בירח בול בשנת תקנ"ג לפ"ק, התחיל במלאכת עבודת הדפסת והגהת הספר שו"ת בשמים ראש עם הגהותיו אשר בשם 'כסא דהרסנא' יכונה, בו התעסק בעצמו כחמשה חדשים במשך כל ימות החורף עד תחילת חודש אדר, וכמ"ש בהקדמתו:

'כי בהכביד עלי המלאכה, בזמן קצר כחמשה ירחים, מיום התחלת הדפוס ועד עתה, ובהיות מלאכת ההגה עלי, כי לא מצאתי איש נאמן לשום המשא הזה עליו ...

... הדובר את כל הדברים האלה ועל ספר חרט. יום ב' תצוה", אני עבדך בן אמתך הק' שאול הנ"ל.

הדפסת וכריכת הספר נגמר סופית בשלהי חודש אדר תקנ"ג, כשלש שבועות קודם חג הפסח^ט.

ההסכמות לספר שו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא

בפתח הספר הדפיס ר' שאול הסכמתם של אביו הרצ"ה (שכתבו בגמר הדפסתו של הספר בשבוע של פרשת כי תשא שנת תקנ"ג לפ"ק), ושאר בשרו"ה הגאון רבי יחזקאל לאנדא אב"ד פראג

(וראה מש"כ בדברי 'היריעה האחת - אלה תולדות שאול' (עמ' ריט) שבדברי ר' שאול בהקדמתו לספר בשמים ראש על תקוות שמצבו הרע יתהפך לטוב ע"י הדפסת הספר).

ח. יום ר' אדר שנת תקנ"ג.

ט. ועוד חזון למועד להאריך טובא בענין תאריך גמר הדפסת הספר בדברי 'היריעה השלישית - מוסר אב' בעזרתו ית"ש.

י. שבוע אחר שכתב ר' שאול את ההקדמה הנ"ל שנכתב ביום ב' פרשת תצוה.

יא. הנודע ביהודה והרצ"ה היו קרובי משפחה בהיות שניהם מצאצאי הר"ר העשיל אב"ד קראקא, הרצ"ה מצד אביו הג"מ רבי אריה ליב אב"ד אמשטרדאם בנו של הג"מ רבי שאול אב"ד בריסק וקראקא בן הר"ר העשיל, והנודע ביהודה מצד אמו מרת חיה בת הג"מ רבי אליעזר אב"ד ראזאני ודובנא בנו של הג"מ רבי

ראיה, כשהרצ"ה
הוסיף בדבריו
בבאיסור להדפיס את
הספר למשך חמש
שנים וברכתו לבנו
ר' שאול.

למרות ששתי
ההסכמות נדפסו
בעמוד אחד זו
ליד זו וכמנהג
המדפיסים להעמיד
כן ההסכמות,
המעייין היטיב יבחין
שבראש הסכמתו
של הרצ"ה איתא:

אדוננו
מורינו ורבינו הגאון
נ"י המפורסם כבוד
מוהר"ר צבי הירש
נר"ו אב"ד דפה
אבי הרב המהר
נר"ו, משא"כ בראש

ה'סכמתו' של הנודע ביהודה איתא: 'מכתב הגאון נ"י המפורסם מהו' יחזקאל הלוי נר"ו מפראג להרב המחבר נר"ו ששאלו על דבר ההסכמה', זאת אומרת שבעצם רק הרצ"ה כתב 'הסכמה' משא"כ הנודע ביהודה שבעצם מעולם לא כתב 'הסכמה' ואין כאן כי אם 'מכתב ... ששאלו בענין הסכמה', ובהמשך היריעה נוכיח להדיא שאכן מעולם לא כתב הנודע ביהודה 'הסכמה' על הספר בשמים ראש, ושגם ה'מכתב' המדובר לא נכתב על ידו.

מכתב

הנאמן נ"י המפורסם מהו יחזקאל הלוי
נרדו מפראג להרב המחבר נרו שישאלו
על דבר הסכמה

יהי ה' עמו ועל על במתי ההצלות " וישנה
שובע שמחות וינהלהו על מי מנוחות כבוד אהרן
שר ידחי בן

[illegible]

יחזקאל הלוי לנדא

[illegible]

הקצבי הירש

יששכר בעריש מקראקא בן הר"ר העשיל.

יב. כמה שבועות אחר הדפסת הקוטנרס ערוגת הבושם.

הסכמת הרצ"ה

'הסכמת אדוננו מוריננו ורבינו הגאון נ"י המפורסם כבוד מוהר"ר **צבי הירש** נר"ו אב"ד דפה אבי הרב המחבר נר"ו.

האי ספרא דאתי לקדמנא הנקרא בשם תשובת **בשמים ראש** והם תשובת מאורן של ישראל הרא"ש ז"ל ושאר גדולי ישראל מחכמי דורו כמבואר בהקדמת המעת' הגאון הרב הגדול כמהו' יצחק די מולינא ז"ל אשר היה מגדולי הדור בזמן הגאונים הב"י והמב"ט ז"ל. ומן שמיא קא זכי ל' לבני הגאון מוה' שאול נר"ו דאתי האי ספרא רבא ליד', ונפשו אותה להעלותה על מזבח הדפוס. ואגב' עשה גם הוא מטעמים ויקרא שמם **כסא דהרסנא** ובאמת שאלו אינן טעונים סמיכה אם מצד גוף הספר בשמים ראש. כי מי האיש אשר לא ירצה בדברי רבותינו הראשונים להתבשם מריח בשמיהם ולשתות בצמא את דבריהם. ומי אשר טעם מטעמותם ונפשו לא חי. והנה כל עין רואה ולבבו יבין כי הוא מעשה רוקח ממולח טהור קודש ומימיו מן המקדש יוצאי' מרפא לנפש ולגוי'. חדים וקלי' ונוחי' לשת'. ואם מצד דברת בני הגאון נר"ו כבר יצא לו שם בין גדולי חכמי דורנו האמת' הש"י ידיו רב לו במלחמתה של תורה במלחמת תנופה נלחם ביד חזקה ובזרוע נטוי'. לא נצרכא אלא למנוע ארחות בוצע בצע משיגי גבול עולם לבל תעשנה ידיהם תושי'. גוזרני בגזרת התורה שלא ירים איש את ידו להדפיס ס' בשמים ראש הנ"ל הן כולו או מקצתו הן עם הגהות כ"ד הנ"ל והן זולתם משך חמשה שנים רצופי' מהיום דלמטה. והעובר על דברינו אלה לערק' חויה רבנן והי' לשמה ושאי', והשומע ישכון בטח שאנן והי' לגפן פורי', ולה' יתעלה עיני צופות ונפשי הומי'. עוד יזכני אותי ואת בני הרב הנ"ל ואת שאר בני הרבני' המופלאי' הש"י וחתנים מן המנין זרע זרענו לנצח נצחים לעשות רצונו וללמוד וללמד תורתו לשמה בלי שום פני'. כי יברכנו מאוצר מתנת ידו ברכת שמים שמע' עלי'. ויטהר את רעיוננו אליו, בישועתו יסמכנו ומתורתו ילמדנו כפלים לתושי'. ועוד יכין לבבנו ולבב כל עמו לעבדו שכם אחד בכוונה רצוי'. ואת הצפוני ירחיק מעלינו וידחהו אל ארץ צי'. ובימינו יבנה ביתו בראש הרים הר המורי'. שם יחפוץ זבחי צדק עולת ראי'. ונגלה בכבודו וראה כל בשר יחדיו כי הוא האלקי' ואין זולתו משמי שמים ועד שאול תחת', כ"ע אנוש אנוש מודאג ומעונה מודה על פשעיו, ומהלל על פצעיו, לאשר לו תהלה דומי', אוהב את המקום אוהב את הבריות דורש טוב לעמו דובר שלו' ואין ברוחו רמי'. החותם פה ק"ק **ברלין** יע"א לסדר קח לך בשמים ראש מור דרור".

לפרט לחבוש לנשברא ללב לקרא לשבויסם דרור^{טו} הק' צבי הירש'

יג. ראה בדברי 'היריעה האחת - אלה תולדות שאול' (עמ' רכ) בענין הקדמת ר' יצחק די מולינא לשו"ת בשמים ראש, וכמובן שגם 'הקדמה' זו זויף ע"י ר' שאול בעצמו.

יד. דהיינו בשבוע של פרשת כי תשא - משום מה לא חתם בתאריך של היום בשבוע בו כתב הסכמתו.

טו. = תקנ"ג.

הסכמת' הנודע ביהודה'

'מכתב הגאון נ"י המפורסם מהו' יחזקאל הלוי נר"ו מפראג להרב המחבר נר"ו ששאלו על דבר ההסכמה'

יום וי"ו עש"ק כ"ב סיון תקנ"ב

יהי ה' עמו ויעל על במתי ההצלחות. ישיגהו שובע שמחות וינהלהו על מי מנוחות כבוד אהו' ש"ב ידידי כו'.

מכתבו הנעים בא לידי ויען כי בעו"ה זה שלשה חדשים נהייתי ונחליתי, ואהי בסכנה גדולה עד מאוד, הפעם אודה את ה' אשר לא עזב את חסדו ומקודש שלח עזרי, והוציאני מן החלי. אמנם עדיין רפה כחי, וידי רותחת" והכתיבה קשה עלי, לכן אשיב בקוצר מילין, על דבר הסכמה אשר דרש ממני צר לי מאוד כי לא אוכל למלאות רצונו בזה, יען זה כחמשה שנים גדרתי בעדו לבלתי תת הסכמה על שום ספר, ואין הצער שזה בזה לצאת מן הגדר, כי מעלתו אינו צריך לזה ואין בו שום תועלת. כי דברי הרא"ש שהן עיקר הספר אינם צריכין לשום הסכמה, ואם בשביל הגהות ופולפולא חריפתא של כבוד מעלת ש"ב הגאון נר"ו, לדעתי הוא נגד כבודו שידיפים שום הסכמה. ומפורסם אינו צריך רא"י, והכל יודעים שלא יוציא מעלתו דבר שאינו מתוקן תחת ידו, לכן כבודו הוא שלא יגיש שום הסכמה בראש הספר, כי אין זה דרך מחברים מגדולי התורה". מחולשת ידי נוסף על כמה טרדות, להפסיק אני צריך, וה' שנותיו בנעימים יאריך.

הק' יחזקאל הלוי לנדא'

והנה בתוכן דברי מכתבו של הנודע ביהודה מבואר תשובתו למכתב שנשלח אליו ע"י ר' שאול שיוזאיל לבוא לקראתו כשר המסכים לספר שו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא^ט, שע"ז השיב לו הנודע ביהודה בשלילה במכתב הנוכחי, בו הביע להדיא סירובו

טז. תאריך זו יום וי"ו עש"ק כ"ב סיון' הינו בוודאי טעות הדפוס, מאחר שבשנת תקנ"ב חל יום כ"ב סיון ביום שלישי, וכנראה שצ"ל 'כ"ה סיון' שאכן חל אז ביום וערש"ק (ולא מסתברא מילתא לומר שר' שאול טעה בזה כששינה את צורת המכתב כדלקמן, שהרי לא היה לו שום תועלת משינוי התאריך).

יז. במהדר' קראקא תרמ"א (ראה בדברי 'היריעה האחת - אלה תולדות שאול', עמ' רלה) נדפס 'מרתת' במקום 'רותחת'.

יח. כוונתו לומר בזה שלמרות שהתקינו שלא להדפיס ספרים ללא הסכמות, מ"מ גדולי הרבנים (ולדוגמא רבינו הנודע ביהודה עצמו) לא היו בכלל התקנה, וזמ"ש: 'לדעתי הוא נגד כבודו שידיפים שום הסכמה ... לכן כבודו הוא שלא יגיש שום הסכמה בראש הספר, כי אין זה דרך מחברים מגדולי התורה', שלדעתו ר' שאול בכלל 'מחברים מגדולי התורה', ומ"מ ר' שאול עצמו שפיר הבין וידע ש'הסכמה' מהנודע ביהודה שהיה ראש גולת אריאל דווקא נחוץ מאוד עבורו ובפרט אחר שהסתבך כ"כ בפרשת 'מצפה יקתאל'.

יט. מכתב זה לא נשתמר בידינו אך מתוך דברי התשובה 'מכתבו הנעים בא לידי' נראה להדיא שר' שאול שלח להנודע ביהודה מכתב בו ביקש מאתו הסכמה על הספר.

למלא בקשתו של שא"ב ר' שאול מחמת ג' נימוקים:

- א. גדר שגדר על עצמו זה כחמשה שנים שלא לתת מכתב הסכמה לשום ספר, ולדעתו גם בנידון הנוכחי אינו כדאי עבורו לעבור על גדרו זו מחמת הנימוקים האחרים.
- ב. דברי הרא"ש ושאר האחרונים נ"ע שהם עיקר הספר הרי אינם צריכים הסכמה.
- ג. גם הגהות 'כסא דהרסנא' של ר' שאול עצמו אינו צריך להסכמתו, ולא זו אף זו אלא שהסכמתו מנוגד כבודו של ר' שאול, שהוא כבר מפורסם שלא יוציא מתח"י דבר שאינו מתוקן, ולכן כלל אין צורך להסכמות בראש הספר.

המורם מכל זה שהנודע ביהודה סירב למלא בקשתו של ר' שאול לבוא במכתב הסכמה בראש הספר, ובמכתב מענה למכתב בקשתו נימק להדיא למה אין ברצונו לכתוב הסכמה, מה גם שאין בכלל צורך להסכמה. הרי אומר שלא ניתן לראות במכתב זו כ'הסכמה' כלשהו מהנודע ביהודה על הספר 'בשמים ראש', ולמרות שמצינו לעולמים מכתבים בסגנון זה שבאו כ'הסכמות' בראש ספרים מרבנים שגדרו עצמם שלא לתת הסכמותיהם לשום ספר, ובמקום 'הסכמה' כתבו 'מכתבים' מעין זו², מ"מ בנידון דידן נוכיח להדיא שאין המדובר כלל ב'מכתב במקום הסכמה' כי אם במכתב עם מענה שלילי לבקשתו של ר' שאול, ותו לא מידי.

מכתבו של ר' שאול להנודע ביהודה ובניו בענין 'מכתב ההסכמה' הנ"ל

כאמור אחר ניסיון בלתי מוצלח של ר' שאול להשיג חתימות עבור הספר בשמים ראש ע"י הפצת הקונטרס ערוגת הבושם, אם כל זאת לא נפל רוחו ולא שת לבו גם לזאת, וכששה חדשים אח"כ התחיל במלאכת הדפסת הספר בו התעסק משך כל ימות החורף עד שגמר המלאכה באמצע חודש אדר כנ"ל. באוצר של אדמו"ר מקארלין-סטאלין שליט"א (כת"י מס' 804) מצינו מכתב מר' שאול להנודע ביהודה ובניו מיום ג' פ' וארא, כ"ד טבת שנת תקנ"ג לפ"ק (סמוך ונראה לגמר הדפסת הספר), בענין המכתב שקיבל מבנו של הנודע ביהודה הג"מ רבי שמואל לפני כחצי שנה, עם הבקשה להרשות לו לשנות את המכתב שקיבל כאילו כתבו הנודע ביהודה בעצמו, ובכדי שיוכל להדפיס המכתב בראש הספר ובמקום הסכמה, וז"ל המכתב:

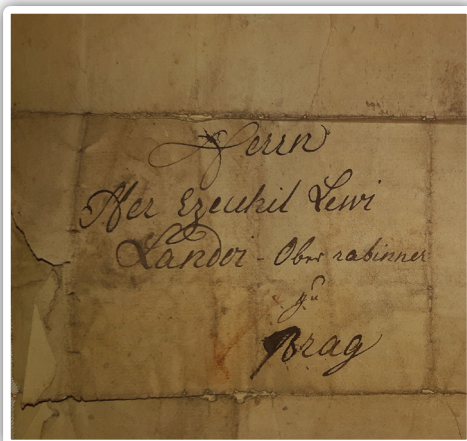
ב"ה כ"ד טבת תקנ"ג

אורך ימים עד בלי ירח. והדר הכבוד כזית פורח ואור ה' עליו זורח. וגיל ועונג בלי ערוב עמל וכעס טורד וטורח. לכבוד אהו' אדוני ש"ב הרב הגאון המובהק המפורסם

כ. ובפרט במש"כ: 'לדעתי הוא נגד כבודו שידפיס שום הסכמה. ומפורסם אינו צריך ראי', והכל יודעים שלא יוציא מעלתו דבר שאינו מתוקן תחת ידו, לכן כבודו הוא שלא יגיש שום הסכמה בראש הספר, כי אין זה דרך מחברים מגדולי התורה, שלכאורה יש לראות בשורות אלו כ'מעין הסכמה'.

מכתב הממוען להנודע ביהודה

Herrn
Her Ezeickil Lewi
Landui – Ober rabiner
Prag

בחכמה וביראה תפארת ישראל כבוד
מו"ה יחזקאל הלוי נר"ו.

אחרי העתירה לא-ל חי יתמיד שלומו
וירבה ימיו ובריאות גופו בכל הטוב.
ככל אשר תשאלהו נפשו היפה.
שאלה אחת קטנה אשאל מאת כבוד
מורי. הנה זה יותר מחצי שנה אשר
קבלתי אגרת מכבוד ידידי בנו הרב
המופלג נר"ו. ושם נאמר כי נכתב
בפקודת מר. ועתה אחרי אשר בעזה"י
תוך ימים אחדים ספרי יגמר בדפוס.
ואקבע את האגרת הזאת בפתח
הספר. יהי נא חסדך אדוני להרשות
אותי, למען אוכל לשנותו. כאלו כתוב
הדר הוא מידי מעלת אדוני. אם אמנם
כבוד בנו הרב נר"ו חביב עלי כגופאי.
וגם קים לי בגוי. כי לא מלבו יכתוב על

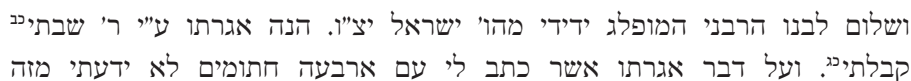
שם אדוני. וכן ידע כל איש ישר הולך. אפס כי בתוך אנשי מרי אנכי יושב. ואחרי
אשר נתנני ה' לחן בעיני אדוני. כי תשים מהודך עלי לפארני בעיני העם. יגמר נא
עמדי לתת לי רשות גם לדבר הזה. לבלתי תת פתחון פה למבעטים אורחותם. ומטים
עקלקלותם. בחלקלקות לשונם ינאמו נאום ויהגו הוגו מלבם ממסילותם. ואני חלילה
לי לשנות שלא מדעת בעלים. אף נגד קטן שבקטנים. ק"ו נגד מורי נר ישראל והדר
רבני הדור במלואותם. אקוה כי לא יחר בעיני אדוני אם אני מטריח לפניו. ולבי אומר
לי באהבתו אותי יהי דברי לרצון לפני אדוני. כמו דאשתטחו חבריא לרב י"בא ואמרי
לי שימני כחותם. ושלוש אדוני יגדל וכבודו ירבה ככל חפץ רעיוניו הטהורים וככל
תשוקתם וכתשוקת עבדו דש"ת.

הק' שאול.

כבוד אדוני אבא מארי הגאון נר"ו ד"ש דמר ולולי טרדותיו העצומים הי' כותב בעצמו
ועוד יבוא באגרתו תוך ימים לא כביר.

לכבוד בנו ידיד נפשי הרב המופלג החריף ובקי השלם במעלות ומדות מהו' שמואל
נר"ו עם כל אשר לו שלום ורב טוב כ"א.

כא. לכאורה כוונתו של ר' שאול בקטע זו לומר בזה שבעצם כל המכתב ממוען למעשה להג"מ רבי שמואל,
מאחר שהנודע ביהודה כבר היה זקן וחולה, ובכוונתו היה שבנו רבי שמואל שהיה יד ימנו של אביו יטפל
בבקשה זו (וכמו שרבי שמואל כתב את המכתב המקורי בפקודת אביו), אך מן הכורח היה לכתוב את מכתב בקשתו
להנודע ביהודה עצמו, ורק בסופו הזכיר את הנמען האמתי של הבקשה ה"ה בנו רבי שמואל (ומה"ט כתב 'לכבוד
בנו ... מהו' שמואל' למרות שלא כתב אחריו שום דבר המיוחד לרבי שמואל, כי אם המשיך אחר"כ בדבריו לאחיו הג"מ רבי ישראל).

כג. כפי הנראה המדובר כאן בב' אגרות: באגרת הראשון ששלח רבי ישראל לר' שאול כתב רבי ישראל שמות של ארבעה חתומים, וגם ביקש מר' שאול לחתום על שלשה ספרים, וכנראה שצירף עם המכתב גם

דבר^י. ואשר בקש ממני לחתום על שלשה ספרים^{יב}. הלא ידידי מכיר את ר' שבת ומה טיבו עדיין לא הביא לי את האגרת הנדפס. ואמר שנאבד ממנו. ושם הספרים ההמה אינו זוכר. ולו אדע מה המה אלה לא אמנע מעשות הטוב בכל אשר אוכל באמת ובכיוצא בו. ואל יחר לו כי לא כתבתי אגרת למעלתו לבדו. כי השם אלקי עידי כי הזמן אץ עלי בטרדות רבות^{יג}.

הנה מדברי ר' שאול במכתב זו נחשפו כמה גילויים חדשים ומרעישים ביותר בענין מכתבו של הנ"ל של 'הנודע ביהודה' לר' שאול הנדפס בראש הספר בשמים ראש עם הכותרת: 'מכתב הגאון נ"י המפורסם מהו' יחזקאל הלוי נר"ו מפראג להרב המחבר נר"ו ששאלו על דבר ההסכמה', שלמכתב זו התייחס ר' שאול במכתב זו - 'הנה זה יותר מחצי שנה אשר קבלתי אגרת'^{יד}:

א. המכתב הנ"ל של 'הנודע ביהודה' לא נכתב כלל על ידי הנודע ביהודה עצמו, כי אם על ידי בנו הג"מ רבי שמואל לנדא - וכמ"ש ר' שאול להדיא: 'קבלתי אגרת מכבוד ידידי בנו הרב המופלג נר"ו, ושם נאמר כי נכתב בפקודת מר', זאת אומרת שלא הנודע ביהודה עצמו כתבו כי אם בנו, רק שכתב שם כי כתב את המכתב בפקודת אביו.

אגרת נדפס מענין הספרים ההם - אגרת זו שנשלח ע"י ר' שבתי לא הגיע לר' שאול. באגרת השנייה ששלח רבי ישראל לר' שאול כנראה שגם הזכיר הענין ששלח לו שמות של ארבעה חתומים (אך לא פירט את שמותם) וגם ענין בקשתו שר' שאול יחתום על ג' ספרים אחרים, וכנראה שתמה ע"ז למה לא קיבל מענה מר' שאול - אגרת זו שגם נשלח לר' שאול ע"י ר' שבתי אכן הגיע לידי ר' שאול, וכשקרא את דבר המכתב הלך שוב אצל ר' שבתי לבקש ממנו את האגרת הראשון שלא העבירו אליו, אך ר' שבתי אמר לו שהמכתב נאבד ממנו וגם אינו זוכר השמות של הג' ספרים הנ"ל, וע"ז ענה עכשיו ר' שאול לרבי ישראל שהאגרת הראשון כלל לא הגיע אליו ואינו יודע מאומה מהארבעה חתומים, וגם לא ידוע לו השמות של הג' ספרים שרבי ישראל ביקש ממנו לחתום עבורם, והתנצל ע"ז שלא ענה על מכתבו הראשון מאחר שלא הגיע לידו, וגם ע"ז שאינו עונה לו כעת באגרת מיוחד עבורו כראוי ויאות.

כד. כוונתו לאגרת הראשון ששלח אליו רבי ישראל, ובו שמות של ארבעה חתומים עבור הספר בשמים ראש שהשיג עבורו, שע"ז מתלונן ר' שאול שלא קיבל המכתב ההוא.

כה. כוונתו שבאגרת הראשון הנ"ל של רבי ישראל ביקש מר' שאול שיחתום גם הוא על שלשה ספרים אחרים, אך המכתב ההוא לא הגיע מעולם לר' שאול (ולא נודע לו כל הסיפור דברים כי אם מדברי רבי ישראל באגרת השנייה שאכן הגיע אליו), והשליח ר' שבתי אמר שנאבד ממנו המכתב, והוא אינו זוכר על פה את שמותם של הספרים.

כו. א"ה: קטע זו של המכתב בעצם אינו משוייך לענין 'הסכמתו של הנודע ביהודה' על הספר בשמים ראש, ולא הבאתי הקטע כי אם למען שלמות הדבר, מה גם שבקטע זו מוזכר ענין הארבעה חתומים לספר בשמים ראש שר' שאול הזכירם גם במכתבו השנייה לרבי שמואל דלקמן.

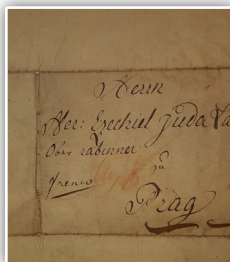
כז. שהרי המכתב הנ"ל נכתב ביום כ"ב [כ"ה] סיון תקנ"ב דהיינו שבעה חדשים ('יותר מחצי שנה') לפני כתיבת המכתב הנוכחי ביום כ"ג טבת תקנ"ג.

ב. המכתב הנ"ל גם לא היה חתום ע"י הנודע ביהודה עצמו, כי אם ע"י בנו הנ"ל - וכמ"ש ר' שאול: 'ושם נאמר כי נכתב בפקודת מר', דעל כרחך צ"ל שלא חתם הנודע ביהודה עצמו על האגרת, דאל"כ למה ליה כל זאת, דהרי איזה נפק"מ יש בדבר מי היה הכותב של המכתב, דכל זמן שהנודע ביהודה חתם ע"ז הרי כאילו כתבו בעצמו¹³. וכן נראה להדיא מהמשך דברי ר' שאול: 'אם אמנם כבוד בנו הרב נר"ו חביב עלי כגופאי, וגם קים לי כגוי', כי לא מלכו יכתוב על שם אדוני, שחתימתו של הנודע ביהודה לא הופיע כלל במכתב, ורק בנו הנ"ל כתב וחתם מכתב בפקודת אביו.

ג. כן נראה גם בעצם צורתו של תוכן המכתב המקורי, שהמדובר היה במכתב אישי מהג"מ רבי שמואל לר' שאול, רק שכתב שם שהוא כותב בפקודת אביו ובשם אביו, ואין המדובר כלל במכתב שצורתו היה כאילו הנודע ביהודה עצמו כתבו, ומהאי טעמא ביקש ר' שאול לשנות את צורת המכתב בכדי שיקבל צורה כאילו הנודע ביהודה עצמו כתב את המכתב אליו - וזה מש"כ ר' שאול: 'למען אוכל לשנות, כאלו כתוב הדר הוא מידי מעלת אדוני ... ואני חלילה לי לשנות שלא מדעת בעלים', שבזה ביקש רשות לשנות את עצם צורת תוכנו של המכתב בכדי שייראה לעיני הקורא כאילו המדובר במכתב שהנודע ביהודה עצמו כתבו לר' שאול.

מכתבו השני של ר' שאול בענין 'מכתב ההסכמה' הנ"ל

ויהי טרם עברו ארבעה שבועות מאז כתיבת האגרת הנ"ל,

מכתב הממוען
להג"מ רבי שמואל לאנדא
Herrn
Her: Ezekiel Juda Landa
Ober rabinner
Prag

במוצש"ק פ' יתרו אור ליום כ"א שבט, אחר שעדיין לא קיבל מענה על מכתבו, שוב הריץ ר' שאול מכתב נוסף (אוצר של אדמו"ר מקארלין-סטאלין שליט"א, כת"י מס' 904) בענין מכתבו הנ"ל של הנודע ביהודה, כשהפעם מכתבו ממוען להג"מ רבי שמואל לאנדא¹⁴ בנו הגדול ויד ימינו של הנודע ביהודה, וכמעשהו בראשונה כן

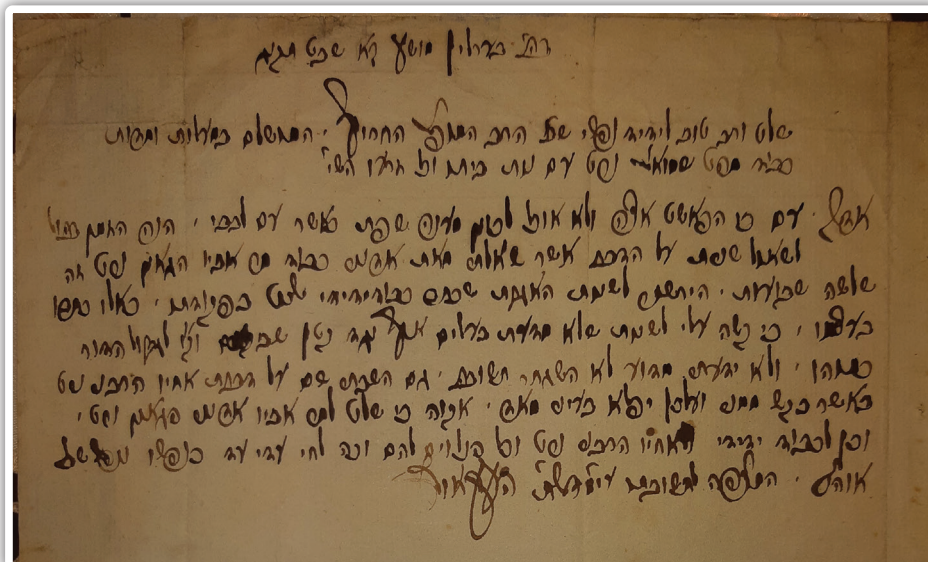
מעשהו באחרונה גם מכתב זה היה סגור וחתום בחותמו של ר' שאול בשעוה אדומה¹⁵. וז"ל:

כח. ורבות מצינו מכתבים של גדולי הרבנים שמחמת איזה סיבה נכתבו ע"י זולתם (וע"פ רוב ע"י בני משפחתם או באי ביתם) כשהם רק חתמו בעצמם בסוף המכתב.

כט. יצוין שבכתובת הכתובה בלועזית בצד השני של האגרת הסגורה והחתומה, גם מכתב זה ממוען להרב יחזקאל לאנדא הרב הראשי פראג - וכמ"ש שלעת זקנותו של הנודע ביהודה היה בנו הג"מ רבי שמואל יד ימינו וזקן ביתו של אביו, שגם העביר אליו את ראשות הישיבה בפראג אחר פטירת אשתו.

ל. סביבות חותמו של ר' שאול היה חרוט הכיתוב 'שאוּל בהגאון מהורר צבי נר', ובאמצעו צורת 'מגן דוד' ובתוכו צורת אריה ומעליו האותיות SH לשמו הלועזי Saul Hirschel - ומהא נראה שגם ר' שאול היה נקרא

ב"ה בערלין מוש"ק כא שבט תקנ"ג

חותמו של ר' שאול

שלום ורב טוב לידיד נפשי ש"ב הרב
המופלג החרף. המושלם במעלות ומדות
כבוד מה"ו שמואל נר"ו עם נות ביתו וכל
זרעו הש"י

אד"ש. עם כי הפאשט"ל אצה ולא אוכל
לכונן מענה שפתי כאשר עם לבבי. הנה
הזמן בהול לשאול שנית על הדבר אשר
שאלתי מאת אדוני כבוד מר אביו הגאון
נר"ו זה שלשה שבועות. הירשני לשנות
האגרת שכתב כבוד ידידי יצ"ו בפקודתו.
כאלו כתבו בעצמו. כי קשה עלי לשנות

שלא מדעת בעלים אף כי קטן שבקטנים וק"ו לגדול הדור כמוהו. ולא ידעתי מדוע

'שאול הירשלי' ע"ש אביו הרצ"ה וכמו אחיו הג"מ רבי שלמה הירשלי אב"ד לונדון ומדינת בריטניה רבתי,
רק משום מה נקבע שמו 'שאול בערלין' ע"ש מקום כהונת אביו הרצ"ה בבערלין (שם המשפחה המקורי היה
'לעווין'), וכן מצינו בספר האורב מר' ברוך ייטלש שמכנה לר' שאול בשם 'סניור הערשלי'.

לא. = פאסט (post).

לא השגתי תשובה. גם השבתי שם על דברת אחיו הרבני נר"ו כאשר בקש ממני²⁶ ועל כן יפלא בעיני מאוד. אקוה כי שלום למר אביו אדוני הגאון נר"ו. וכן לכבוד ידידי אחיו הרבני נר"ו וכל הנלוים להם וכה לחי עדי עד כנפשו ונפש אוהבו.

המצפה לתשובתו עיי"מ דש"ת.
הק' שאול²⁷

הנה מתוך דבריו במכתבו השני ניכר שר' שאול כבר לחוץ מאוד, מאחר שכבר עמד לקראת גמר הדפסת הספר, ועדיין לא קיבל מענה מפראג הן בענין 'מכתב ההסכמה' שהיה נחוץ מאוד עבורו לקבל רשות לשנותו בכדי להעמידו בפתח הספר, והן בענין ארבעה החותמים שהג"מ רבי ישראל לאנדא השיג, שגם היו נחוצים עבורו מאחר שלא הצליח להשיג חותמים.

האם קיבל ר' שאול רשות לשנות את המכתב ?

מאחר שאין בידינו מכתב מענה מהג"מ רבי שמואל או מאידך מכתבים נוספים מר' שאול, אין באפשרותנו לדעת האם אכן קיבל ר' שאול רשות לשנות את המכתב כרצונו או שמא אחר שלא קיבל מענה מהג"מ רבי שמואל עשה מעשה בעצמו ללא רשות.

מצד אחד נראה שמאחר שמתוך דבריו בשני אגרותיו נראה להדיא איך שפחד לשנות את המכתב ללא רשות מפורשת, ולא רצה להסתבך בשום פנים ואופן עם ש"ב הנודע ביהודה ובניו ע"י מעשי תעתועים כאלו, ובפרט שהנודע ביהודה עמד לצדו בפרשת הספר 'מצפה יקתאל' כשהביד"ץ דק"ק אה"ו יצ"ו הכריזו עליו חרם - א"כ מדמצינו שבסוף שפיר שינה את המכתב והדפיסו בפתח הספר שו"ת בשמים ראש כאילו המכתב נכתב ונחתם ע"י הנודע ביהודה עצמו - על כרחך שקיבל רשות לכך.

מאידך יתכן שמאחר ש'מכתב ההסכמה' מאת הנודע ביהודה היה כ"כ נחוץ עבורו ובנפשו היה הדבר (ודבר פשוט הוא שהסכמתו של הנודע ביהודה היה נחוץ מאוד עבורו בכדי שיתקבל ספרו בעיני ההמון אחר שיצא עליו שם רע בסערת הספר 'מצפה יקתאל' והחרם שבעקבותיו - מה גם שלב יודע מרת נפשו שהתשובות בספר בשמים ראש מזויפות המה ולא יצאו מתח"י של רבותינו הראשונים נ"ע²⁸), עד כדי כך שגם לאחר שקיבל מכתב עם מענה שלילי לבקשתו עבור הסכמה מאת הג"מ רבי שמואל שכתבו בפקודת אביו, אם כל זאת לא אמר נואש וניסה פעמיים בדרכים מפותלות להשיג את מבוקשו ומשאת נפשו, ע"י שליחת מכתבים נוספים בו ביקש עכ"פ שיורשו אותו לשנות את האגרת עם המענה השלילי הנ"ל כאילו נכתב ע"י הנודע ביהודה עצמו, בכדי שיוכל להדפיס האגרת בראש ספרו ליד הסכמת אביו הרצ"ה, ולמרות שבעצם סוף כל סוף הרי

לב. הכוונה לבקשתו של הג"מ רבי ישראל מר' שאול שיצרף את חתימתו לשלשה ספרים שאת שמם אינו יודע מאחר שהשליח ר' שבתי הנ"ל איבד את המכתב ואתם שמם של הספרים אינו זוכר.

לג. וכפי שהוכחנו באריכות בדברי 'היריעה האחת - אלה תולדות שאול'.

אין כאן 'הסכמה', מ"מ בעיני ההמון גם מכתב כזו כ'הסכמה' ייחשב^ל – א"כ יתכן שאחר ששלח שני מכתבים ולא קיבל מענה עד שכבר הגיע לגמר הדפסת הספר, אז בלית ברירה שינה את המכתב בעצמו גם שלא ברשות.

ומ"מ נראה ברור שלא קיבל ר' שאול מענה מהג"מ רבי ישראל לאנדא בענין החותמים טרם ירד הספר ממכש הדפוס, מאחר שברשימת החותמים לא נמצאו כי אם ר' ספרים שע"י הג"מ רבי סענדר מסאטנאב, ועוד חמישים ספרים שע"י המשכיל אברהם פרץ משקלאב שהגיע רק סמוך למועד גמר ההדפסה כנ"ל, ולא נזכרו שם שמותם של ארבעת החותמים שע"י הג"מ רבי ישראל^ל.

המכתב הנדפס בפתח הספר לעומת המכתב המקורי

כפי שהוכחנו עד כאן, הרי בלתי שום ספק ש'מכתב הגאון נ"י המפורסם מהו' יחזקאל הלוי נר"ו מפראג להרב המחבר נר"ו ששאלו על דבר ההסכמה' הנדפס בפתח הספר שו"ת בשמים ראש ליד הסכמתו של הרצ"ה – לא נכתב כלל ע"י הנודע ביהודה, לא בעצמו ולא ע"י זולתו וע"פ פקודתו, והמדובר במכתב ש'ערך' ר' שאול בעצמו כשהוא בנוי ומיוסד על מכתב אחרת שקיבל מהג"מ רבי שמואל בנו של הנודע ביהודה שכתב ע"פ פקודת אביו. דא עקא שמאחר שהמכתב המקורי של הג"מ רבי שמואל לא נשתמר בידינו, אין בידינו האפשרות לדעת מה בדיוק נכתב במכתב המקורי ומה שינה ר' שאול ב'מכתב' הנדפס, ובכדי לעמוד על סוד הדבר נצטרך לנתח היטב את ה'מכתב' הנדפס בכדי לנסות ללמוד מתוך דבריו מה היה כתוב במכתב המקורי, ומה שינה של ר' שאול ב'מכתב' הנדפס.

א. צורת המכתב: כפי שהוכחנו שהמכתב המקורי נכתב ונחתם בצורת אגרת אישית מהג"מ רבי שמואל לר' שאול, א"כ מן הצורך היה עבור ר' שאול לשנות את עצם צורת האגרת, כדי שבמקום מכתב שנכתב ע"י הג"מ רבי שמואל ייראה כמכתב שכתבו הנודע ביהודה.

לד. ובפרט במש"כ שם: 'לדעתי הוא נגד כבודו שידפיס שום הסכמה. ומפורסם אינו צריך ראי', והכל יודעים שלא יוציא מעלתו דבר שאינו מתוקן תחת ידו, לכן כבודו הוא שלא יגיש שום הסכמה בראש הספר, כי אין זה דרך מחברים מגדולי התורה – שקטע זו בעצמו כ'הסכמה' או עכ"פ כ'מעין הסכמה' ייחשב – למרות שאם אמרין שר' שאול שינה המכתב שלא ברשות, אז יתכן שאולי במכתב המקורי לא כתב הג"מ רבי שמואל כדברים האלה ממש (וראה לקמן שאכן יש קטעים במכתב שכפי הנראה הם מהוספת ר' שאול אחר שינה המכתב), ומ"מ גם אם שינה שלא ברשות מאוד לא מסתברא שיהיו לזייף קטע כזו, ואין הצר שיהיו בנזק.

לה. ומ"מ אין להביא ראי' מזה שמכיון שלא קיבל מענה מהג"מ רבי ישראל ה"ה שלא קיבל מענה מהג"מ רבי שמואל, דלא תליא מילתא הא באה, ובוודאי שהג"מ רבי ישראל היה אמור לענות לר' שאול באגרת בפנ"ע, ורק ר' שאול התנצל בזה במכתבו הראשון שמחמת טרדותיו המרובות לא כתב אגרת מיוחד להג"מ רבי ישראל לבד כראוי ויאות, כך שמאוד יתכן שלמרות שלא קיבל [בזמן] מכתב מענה מהג"מ רבי ישראל בענין החותמים, מ"מ שפיר קיבל מכתב מענה מהג"מ רבי שמואל שהרשה לו לשנות את ה'מכתב' הסכמה' שייראה כאילו הנודע ביהודה בעצמו כתבו אליו.

כך שבמקום החתימה המקורית 'הק' שמואל הלוי לאנדא' שינה ר' שאל את החתימה ל'הק' יחזקאל הלוי לאנדא', וכמו"כ השמיט את הקטע במכתב המקורי בו כתב הג"מ רבי שמואל שהוא כותב את המכתב בפקודת מר אביו¹.

ב. תוכן המכתב: לענין תוכן המכתב נראה לכאורה שאין בעצם הבדל מהותי בין הנכתב במכתב המקורי להנכתב במכתב הנדפס, מאחר שהמעין במכתב הנדפס יראה שגם אחר ששינה ר' שאל את צורת המכתב, הרי אין כאן בעצם כי אם בס"ה מכתב עם מענה שלילי לבקשתו של ר' שאל שהנודע ביהודה יכתוב הסכמה עבור הספר בשמים ראש, מחמת גדר שגדר את עצמו לפני כחמשה שנים שלא לתת הסכמות, ונימוקים למה אינו כדאי עבורו לעבור על גדרו, וכשבעצם אין ר' שאל צריך להסכמתו וכו', כשהפועל יוצא מזה שבמציאות בסופו של דבר לא הסכים למלאות את בקשתו של ר' שאל שיכתוב הסכמה עבור הספר.

ואכן בשני המכתבים שחשפנו כעת נראה להדיא שר' שאל לא היה מרוצה מזה, מאחר שהוא עצמו שפיר הבין גדול הנחיצות של הסכמתו של הנודע ביהודה, ולא הואיל לו מאומה דברי הנודע ביהודה שא"צ להסכמה וכדרך מחברים מגדולי התורה, ולכן ניסה זה פעמיים להמתיק עכ"פ את רוע הגזירה, ולקבל רשות 'לשנות' את צורת המכתב עם המענה השלילי שקיבל בכדי שייראה כאילו נכתב ע"י הנודע ביהודה בעצמו, ובכדי שיתאפשר לו להדפיס איזשהו 'מכתב בענין הסכמה' מהנודע ביהודה בפתח הספר ליד הסכמת אביו הרצ"ה. ובזה דווקא הצליח ר' שאל שהפותח את הספר בשמים ראש נראה לו שיש לספר הסכמות מהרצ"ה ומהנודע ביהודה², ואפ' שכל מי שקורא את המכתב יראה מיד שאינו בעצם 'הסכמה' בכל פרטותיה ודקדוקיה, מ"מ מכלל 'הסכמה' (או 'מעין הסכמה') עכ"פ עדיין אינו יוצא.

ולכן נראה שלא שינה ר' שאל מאומה בקטע זה³, וכדברים האלה נכתבו גם במכתב המקורי.

ג. פרטים נוספים: במכתב הנדפס מצינו כמה פרטים בענין מצב בריאותו של הנודע ביהודה והמסתעף. ברור שבמכתב המקורי נכתבו פרטים אלו ע"י הג"מ רבי שמואל, שכתב לר' שאל בענין מצב בריאותו של אביו כשכתב לו מכתב מענה לבקשתו על הסכמה בפקודת מר אביו, ור' שאל הוצרך לשנות צורת הנכתב במכתב הנדפס

לו. וכמ"ש ר' שאל במכתבו (הראשון) להנודע ביהודה: 'הנה זה יותר מחצי שנה אשר קבלתי אגרת מכבוד ידידי בנו הרב המופלג נר"ו. ושם נאמר כי נכתב בפקודת מר'.

לז. וכן מתועד אצל הביבליוגרפים והחוקרים וכותבי ההיסטוריה למיניהם שהספר שו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא נדפס עם הסכמות מהרצ"ה והנודע ביהודה.

לח. כי אם כמובן השינוי הכללי בזה שהדברים נכתבו ע"י הנודע ביהודה ולא ע"י בנו הג"מ רבי שמואל כמו במכתב המקורי.

כאילו הנודע ביהודה עצמו הוא שכתבם, כך שבמקום הנכתב במכתב הנדפס: 'זה שלשה חדשים נהייתי ונחליתי וכו', הרי במכתב המקורי היה כתוב 'זה שלשה חדשים שאבא מארי נחלה וכו', וכן בהמשך: 'אמנם עדיין רפש כחי וידי רותחת והכתיבה קשה עלי', שבמקור היה כתוב 'אמנם עדיין רפש כוחו והכתיבה קשה עליו' וכדו', וכנראה שבהמשך דבריו כתב הג"מ רבי שמואל שמהאי טעמא הוא כותב המכתב בפקודת אביו ובמקומו מאחר שהכתיבה קשה עליו.

איברא מש"כ בסוף המכתב הנדפס: 'מחולשת ידי נוסף על כמה טרדות להפסיק אני צריך' (שהוא בנוסף עמש"כ בתחילת דבריו: 'וידי רותחת והכתיבה קשה עלי') צ"ב, שהרי כאמור המכתב המקורי נכתב ע"י הג"מ רבי שמואל ולא ע"י הנודע ביהודה, וא"כ מה לי חולשת ידו של הנודע ביהודה לקיצורו של המכתב מכתבת בנו, ואפ' אם נניח שהג"מ רבי שמואל הוצרך לקצר במכתבו בגלל כמה טרדות משלו, אם כל זאת קשה מה שייך ענין חולשה לכאן^ט. על כן נראה ברור שקטע זו הוא מהוספת ר' שאול שכאמור שינה את המכתב המקורי בכדי שייראה כאילו נכתב ע"י הנודע ביהודה לעצמו, וכנראה שבכדי לייפותו הרשה לעצמו להוסיף נופך מדיליה ממה שלא היה כתוב במכתב המקורי.

סיכומו של דבר

סוף דבר הכל נשמע שה'הסכמה' של הנודע ביהודה הנדפס בפתח הספר שו"ת בשמים ראש והגהות כסא דהרסנא ליד הסכמת הרצ"ה תחת הכותרת: 'מכתב הגאון נ"י המפורסם מהו' יחזקאל הלוי נר"ו מפראג להרב המחבר נר"ו ששאלו על דבר ההסכמה', אין המדובר ב'מכתב הסכמה' כלשהו, וגם לא נכתב ולא נחתם ע"י הנודע ביהודה עצמו כי אם ע"י בנו הג"מ רבי שמואל לאנדא, שבס"ה כתב אגרת לר' שאול בפקודת אביו, עם מענה שלילי לבקשתו של ר' שאול מאביו הנודע ביהודה שיואל לבוא לקראתו כשר המסכים לספר בשמים ראש, ור' שאול שנפשו איותה להדפיס עכ"פ 'מכתב' כלשהו מהנודע ביהודה בפתח הספר 'שינה' [ברשות או שלא ברשות] את צורתו של ה'מכתב' [וכנראה גם הוסיף קצת מדיליה] בכדי שייראה כאילו המדובר ב'מכתב מענין הסכמה' שקיבל מאת הנודע ביהודה, ולא הוא.

לט. ובאמת צ"ב גם מש"כ בתחילת 'המכתב': 'לכן אשיב בקוצר מילין' - וכי מה ענין חולשת ידו של הנודע ביהודה לקיצורו של המכתב מכתבת בנו, ומ"מ בזה אפשר לדחוק שגם במכתב המקורי היה כתוב כדבר הזה, וכוונתו של הג"מ רבי שמואל בזה שמאחר שאין באפשרותו של אביו לענות בעצמו על בקשתו של ר' שאול מחמת חולשת ידו, על כן הוא (=רבי שמואל) נאלץ לענות בקצירת האומר במקום אביו ובפקודתו, משא"כ לענין הקטע הנוכחי: 'מחולשת ידי נוסף על כמה טרדות להפסיק אני צריך', דלא יתכן לדחוק כן.

הוי אומר שההסכמה היחידה שקיבל ר' שאול על הספר בשמים ראש הוא הסכמתו של אביו הרצ"ה הנ"ל.

וכמ"ש (ראה בדברי היריעה האחת - אלה תולדות שאול, הע' לג) רבינו בעל נודע ביהודה זיע"א עלה למרום ביום י"ז אייר ל"ב למטמוני"ם שנת תקנ"ג לפ"ק כחודשיים אחר שירד הספר בשמים ראש מתחת מכבשש הדפוס בחודש אדר תקנ"ג, וכנראה שמעולם לא ראה את הספר^מ ובוודאי שלא ראה או שמע מדברי המערערים על אמיתותם של התשובות המבואות בספר וייחוסם לרבינו הרא"ש ושאר הראשונים נ"ע. ומי יודע אם היה רואה אותם שמא היה חוזר בו בכתב או בע"פ מדבריו במכתב שכתב בנו הגדול הג"מ רבי שמואל בפקודתו, ואולי היה מצטרף אפ' לדעת גדולי ישראל שערערו על הספר, כך שאין לסמוך כלל על 'הסכמתו' לספר כאילו תמך באמיתותם של התשובות המבואות בספר, ושלוס רב על משכבו.

מ. ועוד חזון למועד לעמוד בביאור דברי החת"ס (שו"ת חת"ס, ח"א, או"ח סי' קנ"ד) במש"כ ע"ד שו"ת נוב"י בתרא (חי"ד סי' פ): 'והנהגה שאלה זו לקוחה מכובי הרא"ש שבס' בשמים ראש סי' י"ד'.